

ՍՏԵՓԱՆ ԼԻՍԻՑԿԱՆ

Ստեփան Լիսիցյանը պատկանում է հայ գիտական-մանկավարժական ասպարեզի գործիչների ավագ սերնդին: Նա բազմակողմանի պատրաստություն ունի օժտված անձնավորություն էր:

Բազմազան է եղել նրա դործունեության ասպարեզը. նա հայ իրականության մեջ հանդես է եկել որպես մանկավարժ, մանկական գրող, դասագրքերի հեղինակ, աշխարհագրագետ, պատմաբան, լեզվաբան, աղբյուրագետ, հրատարակիչ և այլն:

Ավելի քան 60 տարի նա անձնվիրաբար ծառայել է հայ ժողովրդին, իր լուսման մղուցներով նրա դանձարանը:

Ստեփան Դանիելի Լիսիցյանը ծնվել է Թիֆլիսում 1865 թվին, բժշկի ընտանիքում: Նա մանկության հասակից սկսած արդեն աչքի է ընկել իր արտադրող ընդունակություներով: Միջնակարգ կրթությունն ստացել է Թիֆլիսի գիմնազիայում: 19 տարեկան հասկում, 1884 թվին, նա ավարտում է գիմնազիայի դասընթացը՝ արժանանալով մեդալի:

Գիմնազիան ավարտելուց մի տարի հետո նա ձեռնարկում է գրելու իր առաջին մանկական պիեսան «Բաջ զինվորները» խորագրով, որը հանդիսանում է առաջին մանկական պիեսան ռուսահայ իրականության մեջ:

1885 թվին Լիսիցյանն ընդունվում է Օդեսսայի համալսարանի պատմա-գրական ֆակուլտետը: 1887 թվին նա Օդեսսայից տեղափոխվում է Վարշավայի համալսարանը: 1889 թվին ավարտական դիսերտացիա պաշտպանելով ավարտում է Վարշավայի համալսարանը և ստանում պատմական գիտությունների թեկնածվի գիտական աստիճան: Համալսարանում Լիսիցյանը բազմիցս արժանանում է խրախուսիչ պարգևների՝ ուսման գործում իր ցուցաբերած լավագույն աշխատանքների համար:

Տեղափոխված հայրենի ժողովրդին ծառայելու ձգտումներով Լիսիցյանն ավարտելուց պիես թողնում է Վարշավայի համալսարանը և վերադառնում հայրենիք, շնայած համալսարանի ռեկտորատի թախանձանքներին՝ համարադրանում մնալու և աշխատելու:

Հայրենիք վերադառնալուց նա հրավիրվում է էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանը ուսուցչի պաշտոնով: Այստեղ սակայն նա երկար չի մնում և 1891 թվին թողնում է ճեմարանը:

1894 թվից սկսած մինչև 1915 թվից Ս. Լիսիցյանն աշխատում է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցում դասատվի պաշտոնով: Երկարամյա մանկավարժական գործունեության ընթացքում Լիսիցյանը դուրս է մղում հնացած ու հետամնաց մանկավարժական մեթոդները և նրանց փոխարեն մտցնում ուսուցման նորագույն մեթոդներ:

Լիսիցյանը 1911 թվին փրկվելով Կատարիների աջակցությամբ Թիֆլիսում հիմնադրում է երկսեռ լիկումը՝ «Լիսիցյան գիմնազիան»: Ահա այստեղ արդեն նա հնարավորություն է ունենում լիակատար կերպով կիրառելու 20-րդ դարու եվրոպական մանկավարժության լավագույն տեսության-դաստիարակչական նորագույն մեթոդները:

Այս շրջանում էլ Լիսիցյանը ձեռնամուխ է լինում նշանավոր մանկավարժ-հոգեբանների արժեքավոր աշխատությունների թարգմանությանը. նրա կողմից թարգմանված շատ գրքեր իր ժամանակին լսողոր դեր են խաղացել մանկավարժ-դաստիարակների համար:

Լիսիցյանի աշխատանքային նեանդն այնքան մեծ էր, որ նա կարողանում էր միաժամանակ մի քանի ասպարեզներում հանդես բերել իր բազմակողմանի կարողություններով. նա կենդանի հանրագիտաբան էր. հաճախակի նրան էին դիմում մանկական գրություններ ու բանաստեղծներ, պատմաբաններ ու լեզվաբաններ, մանկավարժներ ու հրատարակիչներ և շատ շատերի համար նա գրեթե մինչև մահն էլ մնաց որպես ուսուցիչ:

Իր անվան գիմնազիայում Լիսիցյանը տիրել էր Կատարիների հետ միասին տարիներ շարունակ կրթեց ու դաստիարակեց մի սերունդ, որի ներկայացուցիչները հետագայում նշանավոր հատարակական-քաղաքական և գիտական գործիչներ դարձան: Այդ գիմնազիան փետրվարյան ռեուլյուցիայից հետո

հանձնվեց «Общество единения семьи и школы» քննարկությանը, իսկ Վրաստանում սովետական կարգերի հաստատվելու պահից այն վերածվեց տեխնիկոսի, որի դիրքակազմը էր Ս. Մ. Լիսիցյանը մինչև նրա փակման տարին — 1924 թիվը:

1924 թվից Լիսիցյանը նշանակվում է Վրաստանի Լուսժողկոմատին կից Գիտական խորհրդի անդամ:

1921—1922 թվականներին Ս. Մ. Լիսիցյանը նաև դադախոսություններ էր կարդում Թիֆլիսի պոլիտեխնիկ ինստիտուտում:

1924 թվին Լիսիցյանը Թիֆլիսից տեղափոխվում է Երևան, ուր նշանակվում է Լուսժողկոմատի մեթոդ-բյուրոյի անդամ և Պետական համալսարանի դասախոս:

Ս. Մ. Լիսիցյանը ակտիվ մասնակցություն է ունեցել «Աղբիւր Տարազ»-ի 1892—1893 թվերի հրատարակման գործին: Նա հանդիսանում էր այդ տարիների «Աղբիւր Տարազ»-ի փաստական խմբագիրը, սակայն ցենզուրայի կողմից նրա դեմ հարուցված հալածանքները ստիպում են նրան թողնել այդ աշխատանքը:

1905 թվին Ս. Մ. Լիսիցյանը իր կնոջ՝ Կատարինեի հետ միասին նախաձեռնում են մանկական հանրահոշակ «Հասկեր» ամսագրի հրատարակմանը: Նրանք համատեղ խմբագրում էին ամսագիրը, որի հրապարակ զալը հայտնի է, թե որքան մեծ նշանակություն ունեցավ հայ մանուկների գեղարվեստական դաստիարակության համար: Այդ ամսագրում տպագրվում էին Ս. Լիսիցյանի գողտրիկ մանկական պատմվածքները:

Շնորհիվ իր մանկավարժական մեծ պատրաստության, հմտության և փորձառության, ինչպես նաև գեղագիտական նուրբ ճաշակի, մեր մանուկների մեծ բարեկամը կարողացավ իր շուրջը համախմբել ժամանակի լավագույն մանկական գրողներին՝

Հովհաննես Թումանյանին, Աթաբեկ Խնկոյանին, Սիմեակին, Հայրապետ Հայրապետյանին, Աղայանին և շատ շատերին, որոնք «Հասկեր»-ը դարձրին մեր մանուկների ամենասիրելի ամսագիրը: Ս. Մ. Լիսիցյանը ցանք չխնայեց «Հասկեր»-ը իր կոչման բարձրության վրա դնելու. «Հասկեր»-ը ամենայն հաջողությամբ մրցում էր այն ժամանակները Անդրկովկասում հրատարակվող մանկական ամսագրերի հետ:

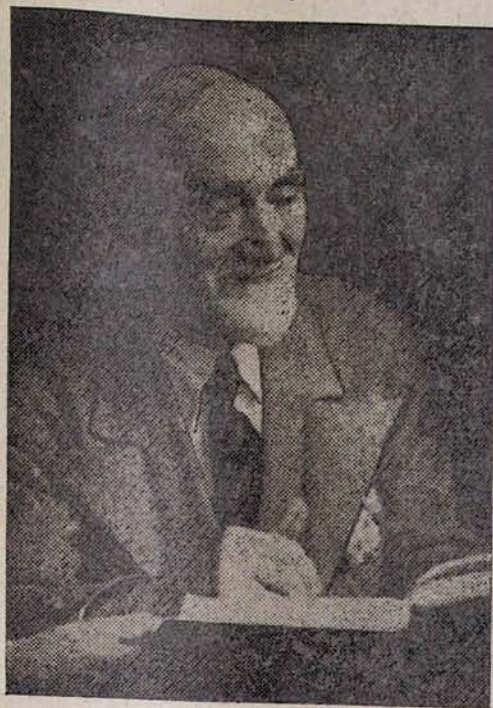
Ս. Լիսիցյանը մեծ ծառայություն է մատուցել նաև հայագիտությանը: Նրան շատ է հետաքրքրել հայ ժողովրդի ծագման հարցը,

որի շուրջը նա բազմաթիվ դասախոսություններ է կարդացել Թիֆլիսի զանազան հաստատություններում, Երևանի Պետական համալսարանում, Ակադեմիայում:

Իրենով բազմաշխատ ազգագրագետ Երվանդ Լալայանի ազգագրական տեղագրիչների անմիջական շարունակողը, Ս. Լիսիցյանը սովետական օրերին գլխավորել է, մինչև իր մահը, Պետական Պատմական Թանգարանի, ներկայումս իր անվան, ազգագրական բաժնի աշխատանքները: Իր երկարատև ազգագրական ուսումնասիրությունների հիման վրա նա գրել է մի

շարք աշխատություններ, ինչպես օրինակ՝ «Ջանգեղուրի հայերը ազգագրական տեսակետով» ստվար հատորը, «Լեռնային Ղարաբաղի հայերը», «Քսենոֆոնի ճանապարհորդ Հայաստանի վրայով» և արև: Այս աշխատություններն ունեն ազգագրական-աշխարհագրական-պատմական մեծ արժեք և ցանկալի է դրանք տեսնել հրատարակված:

1930 թվից սկսած Լիսիցյանը, ազգագրական նյութերի գրառման և նյութական մշակույթի նմուշներ հավաքելու նպատակով, կազմակերպել է մի շարք գիտական արշավանքներ դեպի Ախալցխա, Մեղրի-Ագուլիս,

Ս. Մ. Լիսիցյան

Լոռի, Ղարաբաղ, Աշտարակ, Նոր Բայազետ և Դարալագյազ: Կարճատև բազմաթիվ այցելումներ է կատարել ուրիշների նմանօրինակ շախատանքները տեղեկություն հեկավարելու կամ անհրաժեշտ ցուցմունքներ տալու նպատակով. հաճախ էլ հեռակա կարգով դեկավարել է այդ աշխատանքները:

Ս. Լիսիցյանի թեև գրի առած և թե հավաքած նյութերը խոշոր ներդրում են հանդիսանում և՛ դիտության, և՛ Պատմական թանգարանի համար: Լիսիցյանի հավաքածուն, նրվանդ Լալայանի հավաքածուների հետ միասին, լարձրարժեք նմուշներ է պարունակում:

Ինչպես նախորդ, այնպես և իր, հավաքածուների նկատմամբ ծերունազարդ գիտնականը ցուցաբերում էր անսահման հոգառություն. նա այդ հավաքածուների վրա դիտում էր որպես մի աղբյուրի, որից շատ բան ունի քաղելու հայագիտությանը: Նա շարունակ աշխատեց կարծիքի էր, որ չի վարող լինել աղբյուրի ճշգրիտ պատմություն, առանց ազգագրության տվյալների ուսումնասիրության. ամեն մի հնագետ, ասում էր նա, իր ուսումնասիրությունների, որոնումների ու պեղումների ժամանակ անխուսափելիորեն հարկադրված է դիմելու ազգագրությանը: Ազգագրությունը, ուսումնասիրելով արդի հայ ժողովրդի նրբազան կուլտուրան, հնարավորություն է տալիս բացահայտելու մեր ժողովրդի անցյալի կուլտուրայի պատմության ցարդ մութ մնացած կողմերը:

Իր «Ջանգելների հայերը» մեծածավալ աշխատության մեջ պրոֆ. Լիսիցյանը զարգացնում է մի շարք նոր տեսակետներ, որոնք միանգամայն նոր խոսք են հանդիսանում հայ ազգագրության տեսական փնդիրների բնագավառում:

Մենք ունեցել ենք մի շարք ազգագրագետներ, որոնք մինչ Լիսիցյանը, ոչ մի տեսական խնդրով չեն զբաղվել. Լիսիցյանը լրացնում է մեր ազգագրության հենց այդ բացը: Նա իր մի քանի աշխատություններում ամփոփել է հայ ազգագրության մասին համառոտ տեսական ուղղվածքի. այս մասին նա, որպես հասուն դասընթաց, դասախոսել է Պետական համալսարանում:

Նրա կողմից ազգագրությանը մեծ նշանակություն տրվելուն ենք պարտական նաև «Ազգագրական հարցարանի»-ի հրապարակված, որը լույս տեսավ մահմանից քիչ առաջ, 1946 թվին:

Ստ. Լիսիցյանի մանր ու խոշոր աշխատությունների, ինչպես և թարգմանություն-

ների քանակը 200-ից անցնում է: Դրանց մեջ աչքի ընկնող տեղ են գրավում աշխարհագրության դասագրքերը:

Գիտական-մանկավարժական երկարամյա բեղմնավոր գործունեության համար Հայկական ՍՍՌ կառավարության կողմից Ստ. Լիսիցյանին շնորհվել էր դիտության վաստակավոր գործչի կոչում, իսկ ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի Նախագահության կողմից նա պարգևատրվել էր Աշխատանքային կարմիր Դրոշի շքանշանով:

1945 թվի աշնանը, Հայկական ՍՍՌ կառավարության որոշման համաձայն, պրոֆ. Ստ. Լիսիցյանի ծննդյան 80-ամյակի կապակցությամբ, Պետական համալսարանում կազմակերպվեց փառավոր հոբելյանական հանդես, ուր վաստակավոր գիտնական-մանկավարժ ականատես եղավ հայ աշխատագիտության, հայ ինտելիգենցիայի իր նկատմամբ տածած շերտագին զգացմունքների արտահայտություններին, որոնք խորապես հուզեցին նրան:

1947 թվի հունվարի 4-ին, մոտ 82 տարեկան հասակում, վախճանվեց բազմավաստակ մանկավարժ, գիտության վաստակավոր գործիչ Ստեփան Լիսիցյանը:

Հունվարի 8-ին, Ուտաչի տանը, բարձր պատվանդանի վրա հանգչում էր նրա մարմինը: Նրանի մտավորականությունը հրաժեշտ էր տալիս գիտության անխնայ մշակին. Պետական համալսարանի, ինստիտուտների տասնույթուներեք վեցերորդ հրաժեշտն էր տալիս սիրելի դասախոսին:

Ժամը չորսին, Սիմակ Սահակյանի դամբանական ճառից հետո, Լիսիցյանի դագաղը իրենց ուսերի վրա բարձրացրին նրա մերձավորներն ու աշակերտները: Թաղման թափորը շարժվել սկսեց Ստալինի անվան պողոտայով. բազում պատկերներ, դագաղի հետևից շարժվում էին ուսանողության, մտավորականության, աշխատավորության շարքերը:

Հանդարտ ճոճվում է գիտնականի դագաղը փո աշակերտների ու մերձավոր բարեկամների ուսերի վրա:

Գերեզմանոց, պանթեոն: Ահա այն թումբը, որի տակ հանգչում է մեծ Աբեղյանը:

Դամբանական ճառ է ասում պրոֆեսոր դոկտոր Արարատ Ղարիբջանը: Նվ... իջնում է դագաղը նվազի տխուր հնչյունների տակ...

Հարազատները, բարեկամները, մերձավորները, բոլորը, բոլորը վերջին հրաժեշտն են տալիս հավիտյան բաժանվող կուլտուրական մեծ գործչին...

Նրկու թումբ՝ Աբեղյան, Լիսիցյան: